

Mateusz Kosiór*

Sposoby i skutki odwołania darowizny w prawie cywilnym ze szczególnym uwzględnieniem nieruchomości

Problemem w doktrynie jest dokładne określenie skutku odwołania darowizny nieruchomości, mianowicie: czy oświadczenie darczyńcy o odwołaniu darowizny nieruchomości realizuje cel bezpośrednio, zatem czy ma skutek rzeczowy, powodujący przejście na darczyńcę własności nieruchomości automatycznie przez sam fakt złożenia oświadczenia o odwołaniu, czy też oświadczenie o odwołaniu wywiera skutek obligacyjny w tym sensie, że stwarza dla obdarowanego obowiązek przeniesienia własności z powrotem na darczyńcę. Darowizna raz uczyniona może być w przypadkach przewidzianych w ustawie odwołana, przy czym przepisy Kodeksu odróżniają w tej materii dwie sytuacje, a przeprowadzenie między nimi ścisłego rozgraniczenia może wywoływać trudności. Z pierwszą z możliwych sytuacji mamy do czynienia w przypadku, gdy umowa darowizny nie została jeszcze wykonana. Druga sytuacja, którą normuje prawo cywilne, dotyczy odwołania darowizny nawet wykonanej, jednak tylko w przypadku, gdy obdarowany pogwałcił istniejący stosunek między nim a darczyńcą w taki sposób, że w ocenie darczyńcy działanie podjęte przez obdarowanego nosi cechę rażącej niewdzięczności.

---

* Aplikant adwokacki ORA w Krakowie.

1. Uwagi wstępne

We współczesnych stosunkach cywilnoprawnych często występującą instytucją prawa cywilnego jest umowa darowizny. Ustawodawca uregulował ją w Kodeksie cywilnym w celu umożliwienia podmiotom prawa podejmowania działań, które przysparzają korzyści innym podmiotom bez żądania świadczenia wzajemnego, gdyż zgodnie z przyjętą interpretacją, darowizna nie może cechować się wzajemnością – w przeciwnym razie cel, dla którego została powołana, straciłby na znaczeniu. Spełnienie świadczenia majątkowego w szerokim tego słowa znaczeniu nie może nastąpić z zamiarem uzyskania od obdarowanego innego świadczenia na rzecz darczyńcy, którego wartość jest taka sama lub zbliżona do świadczenia pierwotnego. Dopuszczalne jest natomiast zobowiązanie obdarowanego do spełnienia świadczenia na rzecz innej osoby (tzw. osoba trzecia), czyniąc ją wierzycielem względem tego obdarowanego, albo świadczenia, którego wartość majątkowa dla obu stron nie jest znacząca w takim stopniu, iż nie stanowi ona istotnego postanowienia umowy.

Znacznym problemem w doktrynie jest dokładne określenie skutku odwołania darowizny nieruchomości, a mianowicie, czy oświadczenie darczyńcy o odwołaniu darowizny nieruchomości realizuje wspomniany cel bezpośrednio, a więc czy ma skutek rzeczowy, powodujący przejście na darczyńcę własności tej nieruchomości automatycznie przez sam fakt złożenia oświadczenia o odwołaniu, czy też to oświadczenie o odwołaniu wywiera jedynie skutek obligacyjny w tym sensie, że stwarza dla obdarowanego obowiązek przeniesienia własności z powrotem na darczyńcę.

2. Odwołanie darowizny

Darowizna raz uczyniona może być w przypadkach przewidzianych w ustawie odwołana, przy czym przepisy Kodeksu odróżniają w tej materii dwie zasadnicze sytuacje, a przeprowadzenie między nimi ścisłego rozgraniczenia może wywoływać trudności¹.

---

¹ W. Czachórski, A. Brzozowska, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania – zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 560.

Z pierwszą z możliwych sytuacji mamy do czynienia w przypadku, gdy umowa darowizny nie została jeszcze wykonana, to znaczy, gdy darczyńca nie wypełnił postanowień przewidzianych przez tę umowę. Inną definicję niewykonania umowy zaproponował W. Czachórski stwierdzając, że „za darowiznę jeszcze nie wykonaną należy m.in. uznać sytuację, w której darowane prawo majątkowe wprawdzie przeszło na obdarowanego (w wyniku umowy o podwójnym skutku obligacyjno-rzeczowym), ale przedmiot darowizny nie został jeszcze wydany darczyńcy”². W takim wypadku darczyńca może odwołać skutecznie darowiznę, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie, że wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb, albo bez uszczerbku dla ciężących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych³. W doktrynie przyjmuje się, że w sytuacji, w której darczyńca pogorszył swoją sytuację majątkową w wyniku działań objętych jego winą umyślną bądź powstałych w skutek rażącego niedbalstwa, uprawnienie do odwołania darowizny nie przysługuje⁴.

Odwołanie darowizny nie jest dopuszczalne, gdy darczyńca popadnie co prawda w stan niedostatku, lecz dopiero po wykonaniu tej darowizny. Wszelako na obdarowanym ciąży wówczas obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, dostarczenia darczyńcy środków, których mu brak do utrzymania odpowiadającego jego usprawiedliwionym potrzebom albo do wypełnienia ciężących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych⁵. Obdarowany może, zwracając darczyńcy wartość wzbogacenia, zwolnić się od tego zobowiązania⁶. Obowiązek obdarowanego, o którym tu mowa, jest przejawem istnienia więzi pozajurystycznej między stronami, obowiązującej obdarowanego do wdzięczności za otrzymaną szczodroliwość⁷.

---

² *Ibidem*, s. 560 i 561.

³ H. Witeczak, H. Kawalko, *Zobowiązania*, Warszawa 2007, s. 381.

⁴ *Ibidem*.

⁵ W. Czachórski et al., *op.cit.*, s. 561.

⁶ Art. 897, Ustawa z dn. 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93.

⁷ W. Czachórski et al., s. 561.

Druga sytuacja, którą normuje prawo cywilne, dotyczy odwołania darowizny nawet już wykonanej, jednak tylko w przypadku, gdy obdarowany pogwałcił istniejący stosunek między nim a darczyńcą w taki sposób, że w ocenie darczyńcy działanie podjęte przez obdarowanego nosi cechę rażącej niewdzięczności. Trafny wydaje się przy tym pogląd, że wystąpienie rażącej niewdzięczności przemawia zarówno za odwołaniem darowizny jeszcze niewykonanej, jak i już wykonanej⁸.

Ustawodawca nie sprecyzował pojęcia „rażącej niewdzięczności”, gdyż jest to niemożliwe z uwagi na zróżnicowane sytuacje życiowe, zatem posłużył się formułą ogólną, pozostawiając sądowi ocenę na podstawie konkretnych okoliczności sprawy. Według ugruntowanego w orzecznictwie stanowiska, za niewdzięczność przyjmuje się świadome naruszenie podstawowych obowiązków ciążących na obdarowanym względem darczyńcy, jednocześnie krzywdzące tego darczyńcę⁹. Naruszenie to może przyjąć postać nie tylko działania, lecz również zaniechania polegającego m.in. na niepowstrzymaniu osób trzecich od działań skierowanych przeciwko darczyńcy. Nie można uznać jednak za słuszne stanowiska, zgodnie z którym rażąca niewdzięczność powstaje z chwilą zaistnienia jakiegokolwiek zachowania obdarowanego o znamionach powszechnej dezaprobaty społecznej¹⁰. Do kanonu typowych zachowań obdarowanego powodujących skutek odwołania darowizny zalicza się: popełnienie przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub czci albo mieniu darczyńcy oraz naruszenie przez obdarowanego spoczywających na nim obowiązków wynikających ze stosunków osobistych (rodzinnych) łączących go z darczyńcą¹¹. Przy ocenie obowiązków obdarowanego wobec darczyńcy, wynikających ze stosunków osobistych, jak i etycznego obowiązku wdzięczności, sąd może posiłkować się treścią 897 k.c. – przepis ten, jako mający na celu zabezpieczenie interesów darczyńcy w wypadku

---

⁸ *Ibidem*; zob. jednak odmienne stanowisko: M. Kępiński, glosa do orzeczenia SN z 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, NP 9/1970, s. 480.

⁹ Zob. wyrok SN z 22 marca 2001r., V CKN 1599/00, Prok. i Pr. 5/2002, s. 40.

¹⁰ Zob. B. Burian, *Odwołanie darowizny jako sankcja rażącej niewdzięczności*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 1690, Prawo CCXXXVIII, Wrocław 1994, s. 11 i n.; M.J. Golecki, *Wybrane aspekty odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego, Księga Pamiątkowa ku czci Profesora W. Bojarskiego*, Toruń 2001.

¹¹ H. Witczak, H. Kawalko, *op.cit.*, s. 382.

popadnięcia w niedostatek, stanowi, że obowiązek obdarowanego kształtowany jest nie tylko przez potrzebę darczyńcy, ale i przez granice wzbogacenia¹².

Na gruncie orzeczeń Sądu Najwyższego darowizna może zostać odwołana wówczas, gdy wysoce naganne zachowanie obdarowanego skierowane jest wprawdzie bezpośrednio przeciwko osobie bliskiej darczyńcy, ale dotyka jednocześnie odczuć samego darczyńcy i to w taki sposób, że usprawiedliwia ocenę postawy obdarowanego jako rażąco niewdzięcznej¹³. Incydentalne sprzeczki, tym bardziej sprowokowane, nie mogą być podstawą do odwołania umowy darowizny¹⁴. Podstawą taką nie mogą być również przykrości i krzywdy czynione impulsywnie, lecz mieszczące się w granicach zwykłych konfliktów życia codziennego¹⁵; w tym przypadku chodzi jedynie o rozmyślne działania mające charakter zamierzonych aktów wobec darczyńcy¹⁶.

Orzeczeniem z 11 marca 2003 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że przy ocenie, czy obdarowany dopuścił się rażącej niewdzięczności względem darczyńców, którymi są jego teściowie, znaczenie ma nie tylko sam fakt niedochowania wierności małżeńskiej, lecz również postawa obdarowanego po tym zdarzeniu. Jeżeli zatem małżonek podjął próby pogodzenia się z żoną i nadal chce się z nią pogodzić, to wykazał, że nie chce dopuścić do rozpadu rodziny, a zatem takie zachowanie nie można uznać za rażąco niewdzięczne wobec teściów, gdyż utrzymanie więzów rodzinnych leży w interesie nie tylko obdarowanego, lecz również darczyńców¹⁷.

Mając powyższe na względzie, uznać należy, iż odwołanie darowizny nie ma charakteru bezwzględnego, gdyż darczyńca może przebaczyć obdarowanemu i tym samym wyłączyć instytucje odwołania darowizny. Przebaczenie to może nastąpić w sposób wyraźny lub dorozumiany, jako przejaw woli darczyńcy niestanowiący oświadczenia woli w myśl art. 60

---

¹² *Ibidem*, s. 382; Wyrok SN z 7 maja 2003r., IV CKN 115/01, niepubl.

¹³ Wyrok SN z 7 kwietnia 1998 r., II CKN 688/97, niepubl.

¹⁴ Wyrok SA w Warszawie z 22 listopada 2005r., VI CA 527/05, Rejent 11/2005, s. 156.

¹⁵ Wyrok SN z 5 lipca 2001r., II CKN 818/00, niepubl.

¹⁶ Zob. wyrok SN z 10 listopada 2000 r., IV CKN 159/00, niepubl.

¹⁷ Zob. wyrok SN z 11 marca 2003 r., V CKN 1829/00 niepubl.

k.c.¹⁸ Wynikają z tego dalsze konsekwencje, tzn. istota aktu woli darczyńcy wyczerpuje się w płaszczyźnie etycznej, a skutki prawne stąd wynikające powstają *ipso iure* niezależnie od tego, czy darczyńca miał świadomość prawnych następstw swego aktu, czy nie, natomiast brak zdolności do czynności prawnych nie odbiera jeszcze przebaczeniu *per se* skuteczności, o ile po stronie darczyńcy występowała rzeczywista i świadoma wola przebaczenia¹⁹.

Sąd Najwyższy stwierdził, że darczyńca oraz jego spadkobiercy na gruncie art. 899 § 2 k.c. mogą odwołać darowiznę z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego także po śmierci darczyńcy, jeżeli nie upłynął jeszcze termin do odwołania przewidziany w art. 899 § 3 k.c.²⁰ Wydaje się jednak, że z brzmienia art. 898 § 1 i art. 900 nie można wyprowadzać wniosku o możliwości złożenia oświadczenia o odwołaniu darowizny spadkobiercy zmarłego obdarowanego z powodu dopuszczenia się przez obdarowanego rażącej niewdzięczności²¹. Natomiast zupełnie innym zagadnieniem jest możliwość domagania się przez darczyńcę (spadkobiercę darczyńcy) zwrotu przedmiotu darowizny skutecznie odwołanej za życia obdarowanego, który wszedł w skład spadku po nim²². Ostatecznie SN odstąpił w sposób jednoznaczny o ww. poglądu, stwierdzając:

„1. Darczyńca lub jego spadkobierca nie może odwołać darowizny po śmierci obdarowanego, nawet jeżeli termin określony w art. 899 § 3 k.c. jeszcze nie upłynął. 2. Przyczyną odwołania może być rażąca niewdzięczność obdarowanego, a nie jego spadkobierców”. Stwierdził wyraźnie, iż „nie podziela stanowiska wyrażonego w uzasadnieniu tego wyroku”, oraz że „należy wykluczyć możliwość odwołania darowizny po śmierci obdarowanego”²³.

---

¹⁸ Art. 60 k.c. stanowi: „z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli)”; W. Czachórski et al. *op.cit.*, s. 561.

¹⁹ *Ibidem*, s. 562.

²⁰ Wyrok SN z 6 grudnia 1972 r., II CR 52/72, OSP 3/1973, poz. 57.

²¹ Dmowski, S. Rudnicki *Komentarz do Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2011, art. 899 k.c.

²² *Ibidem*, art. 899 k.c.

²³ Zob. wyrok SN z 7 listopada 2002 r., II CKN 1395/2000, OSNC 3/2004, poz. 43.

Odwołanie darowizny nie może nastąpić ponadto po upływie roku od dnia, w którym uprawniony do odwołania darowizny dowiedział się o niewdzięczności obdarowanego²⁴ oraz gdy czyni ona zadość obowiąz-
kowi wynikającemu z zasad współżycia społecznego²⁵.

Uprawienie do odwołania darowizny przysługuje również spadko-
biercom darczyńcy, lecz tylko wtedy, gdy darczyńca w chwili śmierci
był uprawniony do odwołania tej darowizny, albo gdy obdarowany
umyślnie pozbawił darczyńcę życia lub umyślnie wywołał rozstrój zdro-
wia, którego skutkiem była śmierć darczyńcy²⁶. Uprawienie to przysłu-
guje również doradcy tymczasowemu ustanowionemu dla darczyńcy,
względem którego toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie²⁷.

Odwołanie darowizny następuje przez oświadczenie złożone obdaro-
wanemu na piśmie²⁸. Jest to forma przewidziana dla celów dowodowych
ad probationem. Konstruowanie powództwa o odwołanie darowizny nie
znajduje uzasadnienia w art. 900 k.c., gdyż skuteczność odwołania daro-
wizny pod kątem przesłanek określonych w art. 898 i 899 k.c. może być
poddana kontroli w sprawie o zwrot przedmiotu darowizny albo po wy-
kazaniu interesu prawnego – w sprawie o ustalenie, że darowizna została
skutecznie odwołana²⁹. Wadliwym określeniem powództwa byłoby żą-
danie odwołania darowizny w pozwie, a takie powództwo podlegałoby
oddaleniu bez merytorycznego badania skuteczności odwołania tej daro-
wizny³⁰.

---

²⁴ Art. 899 § 1 Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93. Ustawa z dn. 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*.

²⁵ Art. 902 Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*.

²⁶ Art. 899 § 2 Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*.

²⁷ H. Witczak, H. Kawałko, *op.cit.*, s. 383.

²⁸ Art. 900 Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93. Ustawa z dn. 23 kwietnia 1964 r. – *Kodeks cywilny*.

²⁹ Wyrok SN z 9 maja 2002r., II CKN 647/00, niepubl.; zob. także postanowienie SN z 8 maja 1997r., II CKN 146/97, OSNC 1997, poz. 175; zob. także H. Witczak, H. Kawałko, *op.cit.*, s. 384.

³⁰ Zob. wyrok SA w Katowicach z 5 grudnia 2003r., I ACa 678/03, Wokanda 1/2005, s. 36.

3. Skutki odwołania darowizny

Poważnym problemem w doktrynie jest dokładne określenie skutku odwołania wykonanej darowizny nieruchomości, a mianowicie pojawia się pytanie, czy odwołanie darowizny wywołuje skutek tylko obligacyjny, czy także rzeczowy. Z chwilą pojawienia się instytucji odwołania darowizny, orzecznictwo SN przyjęło koncepcję, wedle której „jeżeli po przeniesieniu własności nieruchomości z darczyńcy na obdarowanego – mając do tego podstawy – darczyńca odwołał darowiznę, stał się on z powrotem właścicielem nieruchomości z chwilą, w której oświadczenie odwołania darowizny doszło do wiadomości obdarowanego w taki sposób, że mógł on o tym oświadczeniu powziąć wiadomość³¹”. W uzasadnieniu SN zwrócił uwagę, iż w świetle obowiązujących wówczas przepisów Kodeksu zobowiązań, umowa zobowiązująca do przeniesienia własności, a niezawierająca zastrzeżenia warunku lub terminu, przenosi własność nieruchomości, *ergo* wywołuje skutek obligacyjno-rzeczowy³². Jeżeli zaś umowa taka została zawarta z zastrzeżeniem warunku lub terminu, przeniesienie własności nieruchomości następuje w skutek zawarcia umowy rozporządzającej³³ (zgody, o której stanowi art. 45 § 2 prawa rzeczowego). Jeżeli zatem przyjmuje się, że odwołanie umowy darowizny jest jednostronną czynnością prawną, która powoduje uchylenie skutków umowy darowizny, a umowa taka wywołuje skutek obligacyjno-rzeczowy, to z chwilą jej odwołania przestaje istnieć nie tylko skutek zobowiązujący, lecz również rzeczowy. Inaczej rzecz ujmując, zniesienie skutku zobowiązaniowego umowy darowizny, będącego *causa solvendi* rozporządzenia, powoduje upadek elementu rzeczowego – zniweczeniu ulegają przeto skutki przeniesienia własności nieruchomości na obdarowanego³⁴, który w konsekwencji przestaje być właścicielem, a staje się nim darczyńca. Gdy zatem w księdze wieczystej wpisany jest obdarowany jako właściciel nieruchomości, to w skutek czynności darczyńcy odwołującej wcześniej dokonaną darowiznę treść tej

---

³¹ Uchwała Sądu Najwyższego z 17 października 1963 r., III CZP 51/63, OSPiK 2/1965, z. 2, poz. 32.

³² M. Warciński, *Odwołanie darowizny wykonanej*, Warszawa 2012, s. 36.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, s. 37.

księgi staje się niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym. W takim przypadku, jej ustalenia może żądać darczyńca, zgodnie z przepisami postępowania cywilnego.

Powyższa interpretacja spotkała się z dużą aprobatą ze strony przedstawicieli nauki. Uzasadnieniem dla przyjętej koncepcji było odwołanie się do obowiązującej w polskim prawie zasady kazuśności czynności prawnych. Zgodnie z tą zasadą, wszystkie czynności prawne przysparzające są czynnościami prawnymi kazuśnymi, z wyjątkiem tych, których abstrakcyjny charakter wynika z ustawy³⁵. Na tej podstawie można wywnioskować, że umowa darowizny jest czynnością kazuśną opartą na *causa donandi*. Zatem złożenie oświadczenia woli w przedmiocie odwołania darowizny nieruchomości skutkuje upadkiem *causae donandi*, a rozporządzenie staje się nieważne, co prowadzi do przywrócenia *status quo ante*, o ile tylko jest to prawnie i faktycznie dopuszczalne³⁶. Można zatem stwierdzić, że zarówno w przypadku zawarcia jednej umowy o podwójnym skutku, jak i w przypadku zawarcia dwóch kolejnych umów, obligacyjnej i, w jej wykonaniu, rzeczowej, odwołanie darowizny powoduje odpadnięcie podstawy prawnej rozporządzenia i w rezultacie cofnięcie wszelkich skutków zawartej umowy lub umów, w tym skutku rzeczowego³⁷.

Na gruncie prawa cywilnego darowizna została skonstruowana jako umowa, a nie jednostronne oświadczenie woli darczyńcy³⁸, nawet wówczas, gdy darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia, nie żądając od obdarowanego obowiązku świadczenia zwrotnego. Według zwolenników koncepcji umowy darowizny, jako umowy o podwójnym skutku, ustawodawca przesądził o takiej interpretacji przepisów, by umożliwiła ona szczególną ochronę darczyńcy, na wypadek nielojalnego zachowania się obdarowanego³⁹. Gdyby założyć przyjęcie koncepcji zobowiązaniowej, to po odwołaniu darowizny obdarowany mógłby dalej

---

³⁵ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2000, s. 99.

³⁶ M. Warciński, *op.cit.*, s. 38.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *op.cit.*, s. 80.

³⁹ W. Czachórski, *Podstawowe elementy darowizny i jej odwołania*, 1968, s. 22.
W. Czachórski. *Podstawowe elementy darowizny i jej odwołania*, NP 1968, nr 1, s. 2.

rozporządzać przedmiotem darowizny i w konsekwencji pozbawić darczyńcę prawa do swojego świadczenia w postaci własności nieruchomości. Jediną ochroną, jaką można by odnaleźć w przepisach, byłaby regulacja art. 59 k.c., która nie zabezpiecza interesów darczyńcy w taki sposób, by można uznać ją za skuteczną. Doktryna w kontrze do wcześniejszego wyводу uznała, że w takim wypadku jedynym słusznym kierunkiem jest przyjęcie ochrony z art. 222 § 1 k.c. Jeżeli przyjąć istnienie skutku rzeczowego przy odwołaniu umowy darowizny, to z chwilą jej odwołania własność nieruchomości przechodzi na darczyńcę, który może domagać się wydania go na mocy roszczenia windykacyjnego. Konstrukcja taka, choć nieidealna, stwarza jednak pewną ochronę dla darczyńcy, który po cofnięciu skutków swojej darowizny staje się jej właścicielem na nowo, nie martwiąc się o posunięcia prawne dłużnika w tym zakresie. Roszczenie windykacyjne darczyńcy może być skierowane przeciwko obdarowanemu albo przeciwko nabywcy, nie odnosi ono skutku tylko w przypadku ochrony nabywcy przez rękojmię wiary publicznej ksiąg wieczystych, bądź w sytuacji, gdy nabycie własności nieruchomości nastąpiło przez zasiedzenie⁴⁰.

Zgodnie z art. 898 § 2 k.c., zwrot przedmiotu odwołanej darowizny powinien nastąpić stosownie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaeniu. Uznać należy, iż przepis ten ma zastosowanie tylko wtedy, gdy roszczenie z 222 § 1 okaże się bezskuteczne. Obdarowany traktowany jest jak bezpodstawnie wzbogacony, który powinien liczyć się z obowiązkiem zwrotu świadczenia, od chwili dojścia do niego oświadczenia o odwołaniu darowizny przez darczyńcę.

Nie sposób odnieść się również do poglądu J. Goleckiego⁴¹, zgodnie z którym znaczenie dla rozstrzygnięcia skutków, jakie następują z chwilą odwołania darowizny, ma wykładnia przepisów art. 155, 156 oraz 898 § 2 k.c. Z uwagi na art. 56 k.c., czynność prawna wywołuje skutki nie tylko wynikające z samej czynności, lecz również te, które wynikają z przepisów ustawy. Zatem, zgodnie z art. 155 § 1 k.c., jeżeli strony nie postanowiły inaczej, to czynność prawna wywołuje skutek rzeczowy. Umowa

---

⁴⁰ M. Warciński, *op.cit.*, s. 39.

⁴¹ M.J. Golecki, *Wybrane aspekty odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego*, w: E. Gajda, A. Sokala (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Prof. W. Bojarskiego*, Toruń 2001, s. 463-478.

darowizny jest zaś tylko umową zobowiązującą, która wywołuje jednocześnie skutek rozporządzający, co wynika wprost z przepisów Kodeksu. Zatem umowa darowizny wywołuje podwójny skutek, ale wynikający z dwóch różnych źródeł. Jeżeli zatem doszłoby do odwołania darowizny, to umowa ta traci swój skutek zobowiązujący, a w konsekwencji 56 KC także i rzeczowy (art. 56 Kodeksu cywilnego).

Z uwzględnieniem powyższych argumentów nie należy się zgadzać w pełni. Kwestia odpowiedniego stosowania przepisów o roszczeniu windykacyjnym nie powinna mieć zastosowania tym bardziej, że 888 § 1 k.c. w ogóle nie wspomina o *rei vindicatio*, zwracając się ku ochronie bezpodstawienie wzbogaconego. Ponadto roszczenie windykacyjne, które po odwołaniu przysługiwałoby darczyńcy, ma charakter rzeczowy. Gdy po uzasadnionym odwołaniu darowizny nieruchomości darczyńca pogodziłby się z obdarowanym i zrezygnował z odzyskania darowanej rzeczy, to nie mógłby się zrzec swojego roszczenia windykacyjnego, gdyż z chwilą skutecznego odwołania stawałby się z powrotem właścicielem rzeczy⁴².

W uchwale SN z 7 stycznia 1967 r. stwierdzono, że „oświadczenie odwołujące darowiznę nieruchomości z powodu rażącej niewdzięczności nie powoduje przejścia własności nieruchomości z obdarowanego na darczyńcę, lecz stwarza jedynie obowiązek zwrotu przedmiotu odwołanej darowizny stosowanie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu⁴³”. Jak stwierdził SN, złożenie oświadczenia woli w przedmiocie odwołania darowizny nieruchomości skutkuje upadkiem *causae donandi*, lecz nie unicestwia z mocy samego prawa prawnorzeczowego skutku umowy darowizny⁴⁴. Upadek darowizny wykonanej wymaga wykonania, przez co skutek rozporządzający w tym przypadku nastąpi niejednokrotnie dopiero przez odpowiednie świadczenie ze strony obdarowanego⁴⁵.

Ze względu na fakt odesłania do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu uznać należy, iż cel tego działania musi być bardziej daleko-

---

⁴² M. Warciński, *op.cit.*, s. 44-45.

⁴³ Uchwała SN z 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, OSPiKA 1969 z. 5 poz. 97.

⁴⁴ Wyrok SA w Łodzi z 15 grudnia 1999 r., I ACa 651/99, OSA 5/2000, poz. 19.

⁴⁵ W. Czachórski et al., *op.cit.*, s. 563.

siężny niż tylko podporządkowanie sposobu zwrotu darowizny przepisom o bezpodstawnym wzbogaceniu. Według SN, skutek rzeczowy odwołania darowizny mógłby istnieć tylko wtedy, gdyby przepis szczególny go przewidywał. Ze względu na sens przepisu 898 § 2 k.c. nie można wyprowadzić takiego skutku, zatem z chwilą odwołania darowizny świadczenie darczyńcy pozostaje bezpodstawnie w „rękach” obdarowanego i tym samym rodzi jedynie obowiązek jego zwrotu. Gdyby odwołanie miało pociągnąć za sobą również wspomniany skutek rzeczowy, to odesłanie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu byłoby niezrozumiałe, zwłaszcza że w art. 898 § 2 k.c. mówi się wyraźnie o zwrocie „przedmiotu” darowizny, a nie tylko o korzyściach uzyskanych z tego przedmiotu⁴⁶. Za całkowicie błędną należy uznać argumentację zwolenników rzeczowego skutku darowizny, zgodnie z którą odesłanie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu ma jedynie znaczenie dla określenia zakresu zwrotu. „Sprowadzenie roli odesłania § 2 art. 898 k.c. do określenia jedynie zakresu zwrotu nie objaśniałoby sensu przepisu. Dla osiągnięcia wskazanego celu regulacji, nie byłoby bowiem w ogóle potrzebne odesłanie do instytucji bezpodstawnego wzbogacenia, ponieważ możliwość zastosowania odpowiednich przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu nie budziłaby żadnych wątpliwości, cel tego odesłania musiał być zatem dalej idący – zmiana samego mechanizmu odwołania darowizny poprzez wskazanie na wyłącznie obligacyjny charakter skutków oświadczenia darczyńcy w tym przedmiocie⁴⁷”.

Według SN, przepisom k.c. obca jest konstrukcja, która łączyłaby skutki rzeczowe z jednostronnym oświadczeniem woli, pochodzącym od osoby niebędącej w chwili jego składania właścicielem rzeczy⁴⁸. Zrównanie umowy zobowiązującej do przeniesienia własności nieruchomości, zawartej w kwalifikowanej formie aktu notarialnego, z jednostronną czynnością prawną podjętą w zwykłej formie pisemnej, jest niedopuszczalne⁴⁹.

---

⁴⁶ Uchwała SN z 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, 5/OSPika 1969, poz. 97.

⁴⁷ A. Szpunar, *Kilka uwag o odwołaniu darowizny*, RPEiS 3/1986, s. 10 oraz W. Czachórski, *Glosa do uchwały SN z dnia 7 stycznia 1967*, III CZP 32/66, 5/OSPika 1969, poz. 97.

⁴⁸ M. Warciński, *op.cit.*, s. 42 i 43.

⁴⁹ S. Breyer, *Glosa do uchwały SN z dnia 17 października 1963 r.*, III CO 51/63, OSPiKA 2/1965.

Również stanowisko konstytuujące silniejszą ochronę darczyńcy ze względu na skutek rzeczowy nie znajduje uzasadnienia. Mimo zobowiązującego skutku odwołania umowy darowizny, interesy darczyńcy nadal pozostają pod ochroną. Ochrona ta w postaci skutku rzeczowego byłaby i tak nierealna we wszystkich wypadkach zbycia nieruchomości przed dopuszczeniem się rażącej niewdzięczności – w szczególności wskazać tu należy „z jednej strony na przepisy art. 59 i 407 k.c., dające darczyńcy w warunkach w tych normach przewidzianych roszczenie wprost przeciw osobie trzeciej, a z drugiej strony na przepisy art. 405, 406 i 414 k.c., a poza tym jeszcze na przepisy kodeksu postępowania cywilnego o zabezpieczeniu roszczeń (art. 730 i nast. k.p.c. – a zwłaszcza art. 755 k.p.c.). Co prawda przy skutku rzeczowym ochrona byłaby pełniejsza, jednakże z przyczyn wyżej przytoczonych można tak daleko idącą ochronę traktować jedynie jako postulat *de lege ferenda*. Takiemu postulatowi można by jednak zarzucić, że nie uwzględni on pewności i bezpieczeństwa obrotu nieruchomościami i przesadnie chce chronić darczyńcę, który – jeżeli zdecydował się na darowiznę – musi w pewnej mierze ponosić niebezpieczeństwo utrudnienia lub udaremnienia odzyskania własności darowanej rzeczy mimo rażącej niewdzięczności obdarowanego⁵⁰”. Jeżeli zatem darczyńca w uzasadnionym przypadku odwołał skutecznie darowiznę, to po stronie obdarowanego powstaje obowiązek zawarcia kolejnej umowy z darczyńcą przenoszącej własność nieruchomości na jego rzecz. Gdyby do takiej umowy nie doszło, pozostaje darczyńcy droga powództwa o zobowiązanie obdarowanego do przeniesienia własności nieruchomości.

W intencji legislacyjnej chodziło tu raczej o zmianę samego mechanizmu odwołania darowizny poprzez wskazanie na wyłącznie obligacyjny charakter skutków oświadczenia darczyńcy⁵¹. Kwestia ta jednak budzi w doktrynie rozbieżność poglądów⁵².

---

⁵⁰ Uchwała SN z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, OSPiKA 5/1969, poz. 97.

⁵¹ *Ibidem*, także w OSP 1969, poz. 97 z glosą W. Czachórskiego i B. Dobrzańskiego oraz M. Kępińskiego, NP 2/1970, s. 107 i n.; zob. także orzeczenie SN z 21 grudnia 1973 r., OSP 31/1975, z glosą B. Dobrzańskiego. OSP 1969, poz. 97.

⁵² E. Drozd, *Przeniesienie własności nieruchomości*, Warszawa–Kraków 1974, s. 128 i n.; S. Grzybowski, w: *System*, t. III, cz. 2, s. 248; zob. też uchwała SN z 17 października 1963 r., III CO 51/63, OSN 9/1964, poz. 170.

Sądowi Najwyższemu zarzucono, że w uchwale z 17 października 1963 r. popełnił błąd logiczny w postaci *petitio principii*. SN przyjął bowiem postawioną tezę o rzeczowym skutku odwołania, którą należało dopiero dowieść, jako założenie – pewnik bez dowodzenia⁵³, co skutkuje całkowitym odrzuceniem koncepcji rzeczowego skutku odwołania darowizny.

4. Zakończenie

Mając na względzie wszystkie powyższe ustalenia, uważam, że we współczesnych stosunkach cywilnoprawnych omówiona instytucja odwołania darowizny ma niebagatelne znaczenie dla zabezpieczenia interesów darczyńcy, który świadcząc na rzecz obdarowanego, nigdy do końca nie ma pewności, czy osoba, na rzecz której decyduje się on przysporzyć czasami majątek całego życia, jest na tyle lojalna, że w sytuacjach trudnych dla darczyńcy, bądź bezpośrednio godzących w dobra darczyńcy, będzie istniała obiektywna możliwość odwołania skutków działań pierwotnych. Dyskusyjny jest jedynie sam sposób jej odwołania. Początkowo SN stał na stanowisku rzeczowego skutku odwołania darowizny nieruchomości, twierdząc, iż sam fakt dotarcia do obdarowanego oświadczenia o odwołaniu darowizny powoduje automatyczne przejście własności nieruchomości na darczyńcę, bez potrzeby dokonywania dodatkowych czynności prawnych. W następstwie wielu wątpliwości doktryny co do przyjętego stanowiska, orzecznictwo całkowicie zmieniło zapatrywania twierdząc, że jedynym skutkiem odwołania darowizny jest powstanie prawnego obowiązku po stronie obdarowanego, zobowiązującego go do ponownego przeniesienia własności nieruchomości na darczyńcę. Zmiana zapatrywań na tak ważną kwestię, jaką jest zabezpieczenie pewności obrotu prawnego, jest wypadkową szerokiej dyskusji co do najlepszego sposobu ochrony darczyńcy.

---

⁵³ S. Breyer, *op.cit.*

Methods and Results of Canceling a Donation in Civil Law with Special Reference to Property

The problem in the doctrine is the precise effect of the appeal donations of property, namely, whether the donor to revoke the declaration of real estate donations directly pursues, therefore, whether it has the effect of material that causes the transition to donor ownership of the property automatically by the mere fact of the declaration of revocation or a declaration of revocation bond take effect in the sense that it creates for the recipient obligation to transfer ownership back to the donor. Donation can be made to time in the cases provided for in the Act canceled, and the provisions of the Code in this matter distinguish two situations, and carry out a strict demarcation between them may cause difficulties. In the first of the possible situations we face in case the contract of donation has not yet been made. The second situation, which governs civil law applies even made a donation appeal, but only if the recipient has violated the existing relationship between him and the donor in such a way that in the evaluation of donor action taken by the recipient bears the characteristic blatant ingratitude.